

“...İndiki Ermənistan Respublikasının toponimlərinin mütləq əksəriyyəti Azərbaycanmənşəlidir. Onlar müxtəlif vaxtlarda bu toponimləri dəyişdiriblər...” Prezident İlham Əliyev 2020-ci il iyun ayının 3-də Tərtərdə Dövlət Rəmləri Muzeyinin açılışı zamanı bu fikirləri söyləmişdi.

Dövlət başçısı bundan əvvəlki çıxışları zamanı da Azərbaycanın qədim toponimlərinin ermənilər tərəfindən dəyişdirildiyinə diqqət çəkmiş, aidiyyəti qurumları, bu işlə məşğul olan hər kəsi tarixi həqiqətlərin bərpa edilməsinə və onların xəritələrdə öz əksini tapmasına çağırmışdır.

Yer adlarımız erməni saxtakarlığı ilə üz-üzədir

Vətən müharibəsindən sonra işğaldan azad olunan Kəlbəcər və Ləçin səfər edən Prezident bir daha vurğuladı ki, indiki Ermənistan ərazisində yerləşən bütün qədim Azərbaycan yaşayış məntəqələri əsl adları ilə çağırılmalıdır: “Məsələn, Naxçıvan-Ermənistan sərhədində mövcud olan gərginliklə bağlı mən indi mətbuatı izləyirəm. Bizim mətbuatda yazılıb ki, Ermənistanın “Yerax” kəndində, onun ətrafında hansı hadisələr baş verir. Bu kəndin adı Arazdəyəndir və azərbaycanlılar deportasiyaya qədər orada əbədi yaşayıblar. Ona görə bütün qədim, yeni tarixi adlar bərpa

El ağsaqqalı, tanınmış pədaqoq, vətənpərvər alim...

1927-ci il noyabr ayının 26-da Dərələyəz mahalındakı Qovuşuq kəndində anadan olan Həsən İbrahim oğlu Mirzəyev orta məktəbi bitirdikdən sonra 1948-1950-ci illərdə Naxçıvan Dövlət Müəllimlər İnstitutunda, 1951-1955-ci illərdə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunda ali təhsil alıb. Əmək fəaliyyətinə 1950-ci ildə doğma kəndində orta məktəb müəllimi kimi başlayan Həsən Mirzəyev 1955-ci ildə ali təhsilini başa vurduqdan sonra rayon xalq məarif şöbəsinin müfəttişi və Qovuşuq kənd orta məktəbinin müəllimi, 1957-1959-cu illərdə isə məktəb direktoru işləyib. Həsən Mirzəyev 1959-1962-ci illərdə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji

baycanlıların hamısını öz doğma yurdundan çıxarmış və oradakı yer-yurd adlarını sürətlə dəyişir: “Bu yer-yurd adlarını sizin nəsil yazmasa, itib-batacaq və gələcək nəsle çatmayacaqdır. Bu yer-yurdların azərbaycanlılara məxsus olduğunu yazıb beynəlxalq aləmə yaymaq lazımdır”.

Ulu Öndərin tövsiyəsi və peşəkar dilçi alim Həsən Mirzəyevin əməyi sayəsində araya-ərsəyə gələn bu qiymətli kitabda Dərələyəz mahalı haqqında geniş məlumat verilir, onun coğrafi mövqeyi, əhatə etdiyi ərazi və sahə dəqiqliklə göstərilir, təbiəti təsvir edilir, əhalisinin məşğuliyyəti barədə danışılır. Real faktlara əsaslanaraq göstərilir ki, türk-oğuz yurdu olan Dərələyəz V əsrdən başlayaraq yaşayış yeri kimi təşəkkül tapıb. Təkbəddilməz faktdır ki, hələ eramızdan çox-çox əvvəl və ondan sonrakı dövrlərdə Dərələyəz türk dövlətləri olan Albaniyanın, Səlcuq, Elxani, Ağqoyunlu, Qaraqoyunlu, Səfəvilərin tərkibində olub.

Dərələyəz sözü isə əvvəlcə Dərə Ələyəz formasında olub, sonra Dərə və Ələyəz sözləri birləşərkən “ə” saitinin biri düşüb. Türk dillərində

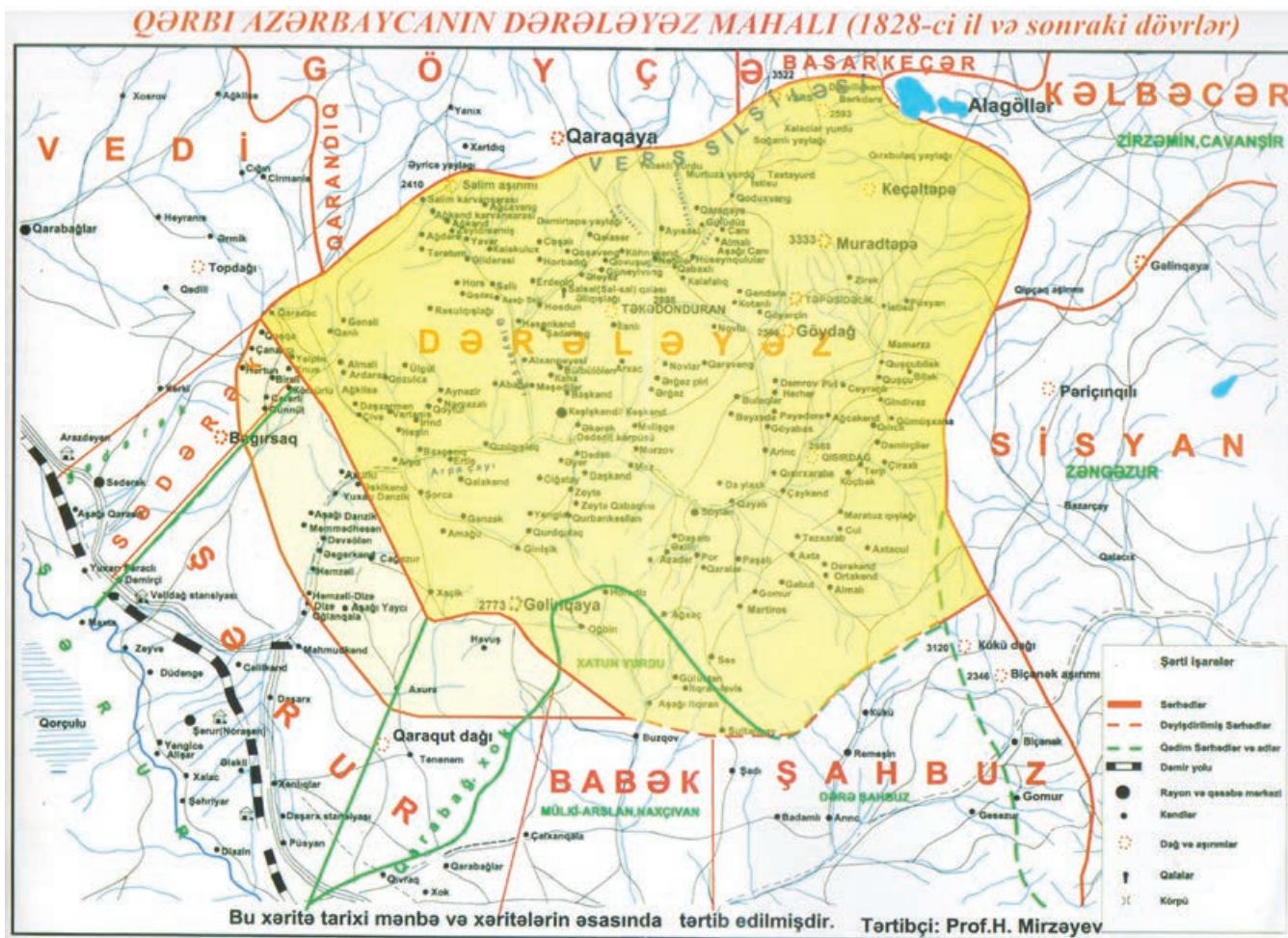
deyiblər. İndiki Ermənistan və ona yaxın olan ərazilərdə isə vaxtilə “Ərmən” adlı türk tayfaları yaşayıb və bu ərazilər həmin türk tayfalarının adı ilə Erməniyə adlandırılıb. Sonradan bu ərazilərə gətirilən haylar yerli ermən tayfalarının torpaqlarında özlərinə yer edərək həmin ərazilərin adı ilə “Ərməni”, “ərməni” adlanmağa başlayıblar. Son dərəcə hiyləgər olan haylar isə zaman-zaman öz məkrli niyyətlərini həyata keçirərək özlərinə aid olmayan millətin adına, tarixinə yiyələndilər. Bunun nəticəsində tarixən türk-oğuz yurdu olan indiki Ermənistanında indi yalnız haylar yaşayıb.

Ermənistanında Şura hökuməti yaradılana Dərələyəz mahalı da ləğv edilərək iki rayona (Paşalı və Keşkənd) bölünüb. Keşkənd rayonu 1957-ci ildən sonra Yeğeqnadzor, Əzizbəyov rayonu isə 1988-ci ildən sonra Vayk adlandırılıb.

Ermənilər Dərələyəzdən azərbaycanlıların zorla çıxardıldığı kəndlərin əksəriyyətini dağıdaraq “ölü” kəndə çevirib, bir çoxunun isə adını dəyişdirərək erməniləşdirməyə, onları türk izlərini silməyə çalışıblar. Erməni saxtakarlığının və tarixi cina-

Tarixi Azərbaycan ərazilərindəki yaşayış məntəqələrinin adları da erməni “işğalı”ndan azad olunmalıdır

Ermənilərin yurd yerlərimizə verdikləri saxta adlar hafizələrdən, kitablardan, xəritələrdən, tarixdən birdəfəlik silinməlidir

edilməlidir. Bu adlar bizdə müxtəlif kitablarda da öz əksini tapıb. Ona görə xahiş edirik ki, həm jurnalistlər, həm ümumiyyətlə, insanlarımız bu yerlərin əsl adlarını çəksinlər - Vardenis yox, Basarkeçər rayonu, Basarkeçər şəhəri”.

Tarix milli kimliyimizin aynası və gələcəyimizin bünövrəsidir. Elə buna görədir ki, zamanla əzəli torpaqlarımız İrevana, Zəngəzura, Göyçə mahalına minbir hiylə ilə, zorla yiyələnen ermənilər özlərinə saxta tarix uydurmaq üçün, ilk növbədə, qədim toponimlərimizə qənim kəsiliblər. Yer adlarımızı dəyişdirib uydurma erməni adları quraşdırıblar, bəzən isə riyakarcasına türk dilində mövcud olan yer adlarını ermənicəyə çeviriblər.

Ermənilər bu saxta əməllərini 30 il müddətində işğal altında saxladıkları Qarabağda və Şərqi Zəngəzurdə da həyata keçiriblər. Onlar şəhərlərimizin, qəsəbələrimizin, kəndlərimizin adlarını erməniləşdirərək eybərcərləşdirmişlər. Amma Ali Baş Komandan İlham Əliyevin “Dəmir yumruğu”u işğal altındakı torpaqlarımızla bərabər, toponimlərimizi də xilas etdi, onları qədim, doğma adlarına qovuşdurdu. Bununla belə qədim türk-oğuz yurdu Qərbi Azərbaycanda toponimlərimiz, yer adlarımız hələ də erməni “işğalı” altındadır. Buna baxmayaraq, Prezident İlham Əliyevin dəfələrlə vurğuladığı və daim gündəmdə saxladığı kimi, ermənilərin yurd yerlərimizə verdikləri yalançı adları hafizələrdən, dillərdən, kitablardan, xəritələrdən, tarixdən birdəfəlik silməli və öz əvvəlki, min illərdir var olan adları ilə çağırılmalıdır.

Bu baxımdan xalqımızın tarixi köklərinin qorunması və həqiqətlərin olduğu kimi gələcək nəsillərə ötürülməsi və tarix səhifələrindən məkrli niyyətlərin sildişi faktların yenidən bərpa olunmasında tanınmış ictimai xadim və pədaqoq, əməkdar elm xadimi, filologiya elmləri doktoru, professor Həsən Mirzəyevin “Azərbaycan toponimləri və şivə sözləri” kitabının əvəzolunmaz mənbə kimi əhəmiyyəti böyükdür.

İnstitutunda Azərbaycan dilçiliyi ixtisası üzrə aspiranturada oxuyub, aspiranturayı bitirdikdən sonra ömrünün sonunadək həmin institutda çalışıb. O, müxtəlif illərdə müəllim, baş müəllim, dosent, professor, kafedra müdiri və dekan vəzifələrini tutub.

Elmi yaradıcılıqla dərindən məşğul olan Həsən Mirzəyev 1965-ci ildə namizədlik, 1988-ci ildə doktorluq dissertasiyalarını müdafiə edib. 1990-cı ildən professor olan alimin 200-dən çox elmi əsəri, 25 kitabı və 10-a yaxın dərs vəsaiti işıq üzü görüb.

1990-cı illərin əvvəllərindən etibarən respublikada cərəyan edən ictimai-siyasi proseslər zamanı Həsən Mirzəyev fəal vətəndaşlıq mövqeyi nümayiş etdirib və tələyüklü hadisələrə münasibətdə Azərbaycan xalqının milli mənafehlərinə daim sadiq qalıb. Azərbaycanın ən ağır günlərində xilasını yalnız Heydər Əliyevin hakimiyyətdə qaydışında görənlərindən olan Həsən Mirzəyev Ulu Öndərə müraciət edən “91-lər”dəndir.

Ölkəmizin ictimai-siyasi həyatında fəal iştirak edən Həsən Mirzəyev birinci və ikinci çağırış Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatı seçilib. El-oba arasında hər zaman sayılıb-seçilən və nüfuzlu ağsaqqallardan olan Həsən müəllim Respublika Ağsaqqallar Şurasının sədr müavini kimi də fəaliyyət göstərib. Onun çoxillik elmi-pedaqoji və ictimai fəaliyyəti dövlətimiz tərəfindən layiqincə qiymətləndirilib. H.Mirzəyev bir sıra təltiflərə, o cümlədən “Şöhrət” ordeninə layiq görülüb.

Tanınmış pədaqoq, dilçi alim Həsən Mirzəyev 2015-ci il fevralın 25-də 87 yaşında vəfat edib.

Heydər ƏLİYEV:
“Bu yer-yurdların azərbaycanlılara məxsus olduğunu yazıb beynəlxalq aləmə yaymaq lazımdır”

Görkəmli alim və tədqiqatçı Həsən Mirzəyev “Azərbaycan toponimləri və şivə sözləri” adlı kitabında qeyd edir ki, bu kitab Ulu Öndər Heydər Əliyevin xüsusi tövsiyəsi ilə hazırlanıb. Ulu Öndər söyləyib ki, ermənilər Ermənistanında yaşayan azər-

ala/ələ sözü uca, yüksək mənasını ifadə edir.

1829-cu ildə 500 erməni ailəsi Dərələyəzin kəndlərinə yerləşdirilmişdir

Professor kitabında doğulub boya-başa çatdığı bu mahalın qanunsuz olaraq Azərbaycandan alınıb Ermənistanı verilməsi ilə bağlı faktları, eləcə də Qafqazın strateji cəhətdən əhəmiyyətli ərazilərinə ermənilərin köçürülməsi və azərbaycanlıların kütləvi şəkildə doğma yurdlarından deportasiya olunmasından ürək ağrısı ilə bəhs edir.

Bildirir ki, hələ 1829-cu ildə İranın Xoy, Salmas qəzalarından, Samsun və Makidan 500 erməni ailəsi Dərələyəzin bir qisim kəndlərinə, Məlişkə, Erdəpinə, Orta kəndə, Başkəndə, Əyərə, Qoytula, Həsənkəndə, Erdəpinə, Kələkuluxa, Tərətuma və digər kəndlərə yerləşdirilmiş və azərbaycanlılar tədricən buradan çıxarılmışlar. Müəllif təkbəddilməz tarixi faktlarla sübut edir ki, indi Ermənistan adlanan ərazidəki yerli azərbaycanlılar kimi, Dərələyəz mahalının sakinləri də 1828-1833, 1905-1907, 1918-1919, 1948-1953, 1988-ci illərdə öz doğma yurdlarından deportasiya olunmuşlar.

Tarixin bütün dövrlərində türk-oğuz yurdu Dərələyəz 1920-ci ilə qədər Azərbaycanın tərkibində olmuşdur. Lakin həmin il noyabrın 29-da rus şovinistlərinin və erməni daşnaklarının köməyi və təkidə ilə Azərbaycanın Zəngəzür, Göyçə, Qaraqoyunlu mahalları ilə birgə Dərələyəz də qanunsuz olaraq Azərbaycandan alınıb Ermənistanı verilməmişdir.

Haylar necə erməni oldu

Tarixi faktlar göstərir ki, ermənilər nəinki Dərələyəzə, ümumiyyətlə, Qafqaza çox-çox sonradan gəliblər və heç zaman özlərini erməni adlandırmayıb, milliyətlərinə həmişə “hay”

yətlərinin izlərini daşıyan kəndlərdən bir neçəsinin adını təqdim edirik:

- Ağkənd - Ağnadzor**
- Almalı - Xndzorud**
- Keşkənd -Yeğeqnadzor**
- Başkənd - Varnaşen**
- Cul - Artivan**
- Əyər - Aqarakadzor**
- Arpa - Aveni**
- Kotanlı - Qarmiraşen**
- Köçbək - Uğeqzor (Hedzor)**
- Ortakənd - Qladzor**
- Terp - Saravan**
- Ərgəz - Arqazan**

Doğma torpaqlarımızın hər daşından, qayasından türkün səsi gəlir

Görkəmli alim Həsən Mirzəyevin tarixi faktlar, o cümlədən də həmin kəndlərdə doğulmuş və deportasiyaya qədər orada yaşamış sakinlərdən topladığı məlumatlara əsasən hazırladığı “Azərbaycan toponimləri və şivə sözləri” adlı kitabında Dərələyəzdəki yer adlarımız dəqiqliklə verilib, hər bir kəndin adının toponomik mənası elmi dəlillərlə izah edilib. Məsələn, Dərələyəz mahalında yerləşən və ermənilər tərəfindən xarabalığa çevrilən kəndlərimizdən olan Abananın adı qədim türk mənşəli Aban tayfasının adından götürülüb. Faktlara əsasən, Ayısəsi kəndinin adı da Qayı/Kayı tayfasının adı ilə bağlıdır. Dilçi alim izah edir ki, burada sözün əvvəlində gələn “q” səsi düşüb və qayı sözü “ayı” formasına alıb. Türk dillərində, o cümlədən Azərbaycan dilində belə səs düşmələri və səs artımları çoxdur.

XVI-XVII əsrə aid tarixi mənbələrdə “Cağatay” formasında verilmiş Cığatay kəndinin toponimi də qədim türk tayfası olan və Kəngər tayfası ilə qohum olan Cığataylarla əlaqədardır. Türk tayfasının adını daşıyan Cul kəndi də ta qədimdən azərbaycanlı kəndi olub. Her-her Dərələyəzin kəndlərindən biridir və qədim dövrdən 1828-ci ilə qədər burada həmişə azərbaycanlılar yaşayıblar. Araşdırmalar göstərir ki, Her-her sözü də qədim türk tayfalarından birinin adıdır və bu Qarqar etnoniminin fonetik variantıdır.

Dərələyəzdə tarixən var olan və hər zaman azərbaycanlılar yaşayan kəndlərdən biri də Ərgəzdür. Kəndin adının formalaşması ilə bağlı dilçi alim vurğulayır ki, bu, türk tayfasının adından götürülüb və ya “oğuz”, “kas”, yaxud “xəz” sözləri ilə bağlıdır. Məsələn, türk dillərində tarixən qəhrəman, yenilməz kişi sözləri mənasında işlənən “ər” sözünün oğuz/guz/quz sözüne birləşməsi yolu ilə əmələ gəlib, “Ərgəz” (Ər oğuz - Ərgüz - Ərgəz) formasına düşüb.

Ümumiyyətlə, “Azərbaycan toponimləri və şivə sözləri” adlı kitabda tarixən Dərələyəzin 150-dən çox kəndi barədə hərtərəfli ensiklopedik məlumat verilib. Kitabda əksini tapan məqamlarla bağlı kiçik misallar belə onu deməyə əsas verir ki, “Azərbaycan toponimləri və şivə sözləri” adlı bu qiymətli məxəz Dərələyəzdəki erməni saxtakarlığına qarşı bir qalxan, həqiqətlərdən ibarət tutarlı bir dəlil, obyektiv tariximizi əks etdirən misilsiz mənbədir.

Aparılan elmi araşdırmalar həm də onu göstərir ki, hiyləgər və məkrli haylar nə qədər çalışsalar da, Qərbi Azərbaycanı tarixi yurdlarımızdan oğuz-türk nəfəsini silə bilməmişlər. İndinin özündə də doğma torpaqlarımızın hər daşından, qayasından türkün səsi gəlir.

YasəməN MUSAYEVA,
“Azərbaycan”